

Margarita A. Korzo

Rosyjska Akademia Nauk, Instytut Filozofii, Moskwa

HOLCOT ANONIMOWY, CZYLI DZIEDZICTWO ROBERTA HOLCOTA OP (OK. 1290–1349) W XVII-WIECZNYM PIŚMIENNICTWIE PRAWOSŁAWNYM. DWA PRZYKŁADY

UWAGI WSTĘPNE

Angielski dominikanin Robert Holcot (ok. 1290–1349) jest powszechnie znany dzięki przynajmniej trzem dziedzinom swojej działalności. Historycy scholastyki uznają go za wybitnego intelektualistę-sceptyka, negującego tomistyczne dowody istnienia Boga, i za zwolennika nominalisty Williama Ockhama (ok. 1285–1347). Dla badaczy wczesnego humanizmu jest to asystent biskupa Richarda de Bury'ego (1287–1345) — wybitnego męża stanu, znanego bibliofila, autora słynnego *Philobiblon*a — dzieła mówiącego o korzyściach płynących z czytania książek i miłości do literatury — oraz korespondenta Franciszka Petrarki (1304–1374). Znaczący historycy oratorstwa kościelnego w Anglii zaliczają Holcota do grona tzw. klasycyzujących mendykantów, którzy w swej twórczości kaznodziejskiej na szeroką skalę sięgali do dorobku starożytnego i zaproponowali nowe podejście do posługiwania się *exempla*¹.

Holcot pozostawił po sobie bogatą spuściznę — oprócz dzieł czysto filozoficznych i teologicznych mamy też jego prace z zakresu kaznodziejstwa. Szereg zaś dzieł Holcota cieszył się szczególnym uznaniem aż do czasów wczesnonowożytnych. Należy do nich komentarz do Księgi Mądrości — *In Librum Sapientiae Regis Salomonis Praelectiones CCXIII* — powstały w okresie 1333–1342.

¹F. HOFFMANN, *Die Theologische Methode des Oxforder Dominikanerlehrers Robert Holcot*, Münster: Verlag Aschendorff, 1971; S.A., *Robert Holcot*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd. 8, Freiburg: Herder Verlag, 1963, kol. 1339–1340; J.T. SLOTEMAKER, J.C. WITT, *Robert Holcot*, Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 128, 130–131, 133–135, 234, 236.

Do końca XV wieku krążyło po Europie około 175 manuskryptów komentarza², z którego nie tylko cytowano ojców Kościoła i autorów starożytnych³, lecz który stał się także źródłem wiedzy praktycznej i twórczego natchnienia. Na przykład, poszczególne utwory angielskiego poety Geoffreya Chaucera (ok. 1340–1400) świadczą nie tylko o znajomości komentarza do Księgi Mądrości, ale również o dosłownych z niego zapożyczeniach⁴. Dzieła Holcota znano także w średnio-wiecznej Polsce — ślady lektury prac dominikanina widoczne są w kaznodziej-skiej spuściźnie Mikołaja z Błonia († po 1442)⁵.

Poszczególne urywki z dzieł Holcota były przywoływane w piśmiennictwie późnośredniowiecznym i wczesnonowożytnym, często jednak bez wskazania imienia dominikanina. Ich popularność sprawiła, że przekraczały nie tylko gra-nice narodowe, lecz również konfesyjne. Niniejsze badanie skoncentruje się na dwóch przykładach Holcota ‘anonimowego’ — dwóch fragmentach z dzieł an-gielskiego dominikanina, które spotykane są w XVII-wiecznym piśmiennictwie prawosławnym.

PRZYKŁAD PIERWSZY — POCIESZENIE PO ŚMIERCI BLISKIEJ OSOBY

W komentarzu do 14 rozdziału Księgi Mądrości (wersety 15–16)⁶ Holcot za-mieścił składający się z dziesięciu punktów fragment zatytułowany *Fatuitates immoderate lugentium*, ganiący nadmierne, długotrwałe opłakiwanie zmarłych. Wyliczone dziesięć argumentów dominikanin streścił w dwuwierszu:

Vult Deus, et suus est, lex, liberat, omnia noscens,
Nec iuvat⁷, immo nocet, obstat, surget, amabit⁸.

²J.T. SLOTEMAKER, J.C. WITT, *Robert Holcot*, s. 306.

³S. WENZEL, *Latin Sermon Collections from Later Medieval England. Orthodox Preaching in the Age of Wyclif*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 317, 324–325.

⁴Zob. np. N. CARLIDGE, *Ripples on the Water?: The Acoustics of Geoffrey Chaucer's „House of Fame” and the Influence of Robert Holcot*, „Studies in the Age of Chaucer”, 39 (2017), s. 57–98; PH.F. O'MARA, *Holcot and the ‘Pearl’-Poet*, „The Chaucer Review”, 27 (1992), 1, s. 97–106.

⁵L. GRZYBOWSKA, *Echa lektury dzieł Roberta Holcota w kazaniach Mikołaja z Błonia. Przyczynek do rozważań o późnośredniowiecznych ‘modi legendi’*, w: *Kaznodziejstwo średniowieczne — Polska na tle Europy. Teksty, atrybucje, audytorium*, red. K. Bracha, A. Dąbrówka, Warszawa: DiG, 2014, s. 125–140.

⁶„Ojciec, w przedwczesnym żalu pogrążony, sporządził obraz młodo zabranego dziecka i od-tąd jako boga czcił ongi zmarłego człowieka, a dla poddanych ustanowił wtajemniczenia i ob-rzędy; a z biegiem czasu ten zakorzeniony bezbożny obyczaj zaczęto zachowywać jako prawo” (Mdr 14,15–16).

⁷Na marginesie „Nec valet”.

⁸R. HOLKOTH, *In Librum Sapientiae Regis Salomonis Praelectiones CCXIII*, Basiliae: [Seba-stian Henricpetri], 1586, p. 542–544. Nagłówek *Fatuitates immoderate lugentium* został dodany ewentualnie przez wydawcę.

Wątek opłakiwania zmarłych odgrywa w tym fragmencie drugorzędną rolę. Ważniejszy jest inny wątek — na przykładzie ojca uwieczniającego syna w rzeźbie po jego przedwczesnej śmierci dominikanin omawia pochodzenie bałwochwalstwa. Kontekst, w którym Holcot zamieścił ten wątek, nie ma nic wspólnego z przeróżnymi kontekstami, w których fragment *Fatuitates immoderate lugentium* pojawi się w czasach późniejszych.

Dziesięć argumentów Holcota znajdujemy w *Summa theologica* włoskiego dominikanina, arcybiskupa Florencji Antonina Pierozziego (1389–1459), jako fragment rozważania *De triplici morte et miseriis nuntiis mortis, et multis aliis circa mortem*⁹. Na podstawie tych punktów kanclerz Uniwersytetu Paryskiego Jean Gerson (1363–1429) układa krótką wzorcową *consolatio* na śmierć przyjaciela (jest częścią jego reguł moralnych)¹⁰, a włoski jezuita Fulvio Androzzi (1523–1575) — *Remedia ad consolandum afflictos ex morte cognati vel amici tristes*¹¹. Fragment z Holcota występuje w różnego rodzaju zbiorach ascetycznych i formacyjnych dla członków jezuickich Sodalitacji Mariańskich¹², w naśladowujących renesansowe *consolationes* dialogach „pompa funebris”¹³, w wersji tylko wierszowanej w podręcznikach retoryki (w rozdziale o mowach sądowych — *genus iudicale*)¹⁴. Posługiwano się argumentami Holcota również w kaznodziejstwie, między innymi w homiliach na XVI niedzielę zwykłą (czytanie Łk 7,13 „Noli flere”) — w *Hortulus Reginae* XV-wiecznego kaznodziei niemieckiego Meffretha z Meissen¹⁵, w zbiorach kazań Mikołaj z Błonia¹⁶ i belgijskiego franciszkanina Jeana Royaerdsa (1476–1547)¹⁷. *Fatuitates immoderate lugentium* Holcota było materialem dla poszczególnych kazań pogrzebowych¹⁸. Na początku XVII wieku na-

⁹ ANTONINUS FLORENTINUS, *Summa Theologica*, pars I, Veronae: ex typographia Seminarii, Augustinus Carattonis, 1740, kol. 362–363.

¹⁰ JEAN GERSON, *Tractatus de consolatione in mortem amicorum*, in: TENZE, *Opera Omnia*, t. 3, Antverpiae: sumptibus Societatis, 1706, kol. 345–353.

¹¹ F. ANDROZZI, *Piae Meditationes sive Considerationes de frequentanda communione*, Coloniae Agrippinae: sumptibus Petri Henningi, 1612, s. 151–154.

¹² F. VERON, *Manuale Sodalitatis Beatae Mariae Virginis*, Atrebatii: ex officina Guilielmi Riverij, 1612, s. 384–386.

¹³ I. CIBO GHISI, *Pompa funebre distincta in cinque dialogi*, Fermo: appresso gl’heredi di Sertorio de’ Monti et Giouanni Bonibello, 1597, s. 64–70.

¹⁴ J. WIMPFELING, *Elegantiae maiores: rethorica eiusdem pueris utilissima*, Lipsiae: in aedibus Valentini Schumanni, 1521, k. E4v.

¹⁵ MEFFRET VON MEISSEN, *Sermonum Verbi Dei, quos vulgo Hortulus Reginae appellantur. De tempore, pars aestivalis*, Monachii: Henricus, 1610, s. 409–410.

¹⁶ NICOLAUS DE PLOVE, *Sermones super evangelia dominicalia*, Coloniae: apud Joannem Crithium, 1613, s. 272–273.

¹⁷ J. ROYAERDS, *Homiliae in Evangelia Dominicalia, pars aestivalis*, t. II, Lugduni: apud Gulielmum Rovillium, 1573, s. 186–188.

¹⁸ M. TYMPE, *Leich: trost: und Busspredigen, auch Anweisung wie dieselbigen in Auslegung Sonn: und Feyrtäg: Evangelien gebraucht werden können*, Münster in Westphalen: durch

trafiamy na argumenty Holcota również w piśmiennictwie polskojęzycznym: zamieszczają je w swoich przekładach dzieł wspomnianego wyżej jezuita Andrzeja jego współbrat Szymon Wysocki (1546–1622)¹⁹ i kanonik Stanisław Grochowski (1542–1612)²⁰; 26 maja 1617 roku przywołuje *Fatuitates immoderate lugentium* dominikanin Wojciech Laudański (ur. przed 1600) podczas uroczystości pogrzebowych w kościele Świętego Ducha w Wilnie²¹.

Ganiący nadmierne, długotrwałe optakiwanie zmarłych fragment z dzieła angielskiego dominikanina w anonimowej postaci zawędrował również do piśmiennictwa prawosławnego — zarówno na terenach Rzeczypospolitej, jak i Państwa Moskiewskiego.

Chronologicznie najwcześniejszym przykładem jest *Rytuał (Trebnik)* z 1621 roku, który ukazał się w drukarni wileńskiego bractwa prawosławnego Świętego Ducha. W dodatkach do sporządzonej w języku cerkiewnosłowiańskim księgi liturgicznej zamieszczone były krótkie pouczenia w formie materii²² w tzw. prostej mowie: dwa na zawarcie ślubu, trzy na spowiedź i dwa — pogrzebowe. Mamy w tym przypadku do czynienia z nowym dla tradycji bizantyjsko-słowiańskiej zjawiskiem połączenia księgi liturgicznej z materiałem homiletycznym w postaci kazań wzorcowych; powstało ono najprawdopodobniej pod wpływem XVI-wiecznej polskiej tradycji katolickiej²³.

Pierwsza materia na pogrzeb, poprzedzona mottem „Nie płaczcie nad zmarłym” (Jr 22,10)²⁴, składa się z lakonicznego wyliczenia dziesięciu argumentów,

Lamberten Raesfeld, 1613, s. 299–302; G.B. PONTANUS, *Armatura Dei, in qua belli tempore concionatoribus ad faciendum verba tam militi, quam populo diversa et copiosa subministratur materia*, Moguntiae: excudebat Balthasar Lippius, 1608, s. 116–118; tenże, *Incineratio Mortalium, hoc est, Conciones Funebres*, Coloniae Agrippinae: sumptibus Antonii Hierati, 1611, s. 653–654.

¹⁹ [S. WYSOCKI], *Skarbnica duchowna rozmaite księżeczki nabożne z drogimi naukami w sobie zamykająca*, Wilno: s.n., 1600, s. 135–142.

²⁰ [S. GROCHOWSKI], *Scieszka pobożnego Chrześcianina. To iest, Nauki y przestrogi co potrzebniejszye, na poratowanie wszystkich zbawienia pragnących*, Kraków: w drukarni Mikołaja Loba, 1608, s. 55–58.

²¹ Kazanie również ukazało się drukiem: W. LAUDAŃSKI, *Kazanie przy pogrzebie Wielmożnego Pana Jego Mości Pana Alexandra Gołowczyńskiego*, Wilno: drukarnia Mamoniczów, 1617.

²² O znaczeniu „materii” zob. B.-J. SCHRÖDER, *Materia*, w: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, red. G. Ueding, Bd. 5, Tübingen: Niemeyer, 2001, kol. 990–996.

²³ O hipotezie wpływów polskich na powstanie tego modelu księgi liturgicznej na gruncie prawosławnym zob. M. KORZO, *Wzory kazań w składzie agend. Przyczynek do reformy katolickiej w Rzeczypospolitej drugiej połowy XVI wieku*, w: *Z historii kultury staropolskiej. Studia ofiarowane Urszuli Augustyniak*, red. A. Bartoszewicz, A. Karpiński, M. Ptaszyński, A. Zakrzewski, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2020, s. 235–244. Poszczególne uwagi na temat tradycji komponowania tekstów wzorcowych na gruncie prawosławnym zob. M. BARŁOWSKA, *Swada i milczenie. Zbiory oratorskie XVII–XVIII wieku — prolegomena filologiczne*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010, s. 223–240.

²⁴ *Trebnik, sire' Molitovnik*, Wilno: Bratskaâ tip., 1621, k. 15v–19v nlb.

dlaczego wierzący nie powinien opłakiwać zmarłych, lecz martwić się o pozostających przy życiu. Tekst kończy się słowami „i tak dalej, i tak dalej”, więc duszpasterz w trakcie układania własnego kazania na podstawie materii mógł uzupełnić proponowaną listę o dowolną liczbę argumentów i pouczających przykładów.

Pierwsza materia na pogrzeb dosłownie powtarza fragment komentarza Holcota do Księgi Mądrości, jednak prawosławni nie wspominają imienia dominikanina — zapewne nawet Holcota nie znali. Nie jest wykluczone, że autorzy materii mogli dysponować wygłoszonym dopiero cztery lata wcześniej i wydrukowanym w ich rodzinnym Wilnie kazaniem Laudańskiego albo wydaniem Wysockiego i Grochowskiego i za ich pośrednictwem zapoznać się z dziesięcioma argumentami Holcota; lecz w rzeczywistości posługiwali się zbiorem kaznodziejskim *Incineratio Mortalium* czeskiego duchownego Jiriego Bartholda z Breitenberka, zwanego również Pontanusem (1550–1614)²⁵. Tłumaczono dosłownie; nawet cytaty biblijne przekładano wprost z łaciny, nie konfrontując Wulgaty z drukowaną cerkiewnosłowiańską edycją Pisma Świętego — Biblią Ostrogską (1580–1581); i to nawet wtedy, kiedy między obydwojma tekstami zachodziły znaczne rozbieżności.

Gatunek kazań modelowych stanowił *novum* w XVII-wiecznym piśmiennictwie prawosławnym, co tłumaczy sięganie po teksty obce; po prostu brakowało wzorów we własnej tradycji. W wypadku wileńskich wzorów kazań pogrzebowych na pewno nie chodzi o jakiś świadomy wybór dzieła, bo katolickich kompendiów homiletycznych zawierających tzw. materię kazań albo kazania modelowe było mnóstwo. Dzieło Pontanusa albo było w zasięgu ręki, albo ktoś z prawosławnego środowiska wileńskiego miał wypisy z *Incineratio Mortalium* kaznodziei praskiego.

Do Państwa Moskiewskiego argumenty Holcota mogły trafić między innymi za pośrednictwem *Hortulus Reginae* Meffretha z Meissen który przywoływał je w homilii na XVI niedzielę zwykłą²⁶. Przekładu tego dzieła dokonał pochodzący z Kijowa mnich Arsenij Satanowski (Korecki) († ok. 1737) na zlecenie rodziny carskiej²⁷. Do naszych czasów nie zachowała się wprawdzie żadna kopia tego tłumaczenia, co może sugerować, że nie miało ono szerokiego oddziaływania.

Całkiem inny los spotkał dorobek piśmienniczy Symeona Połockiego (1629–1680). Pochodził on z ziem białoruskich, ale większość jego utworów powstała już po przeprowadzce do Moskwy i była skierowana do wyznawców

²⁵ G.B. PONTANUS, *Incineratio Mortalium*, k. 653–654.

²⁶ Zauważmy na marginesie, że *Hortulus Reginae* cieszył się dużym uznaniem również w kręgach prawosławnych w Rzeczypospolitej.

²⁷ A.I. SOBOLEWSKIJ, *Perewodnaâ literature Moskovskoj Rusi XIV–XVII wiekov. Bibliograficeskie materialy*, S.-Petersburg: tip. Imperatorskoj Akademii Nauk, 1903, s. 213.

prawosławia moskiewskiego; w czasach późniejszych cieszyły się one uznaniem także wśród współwyznawców w Rzeczypospolitej. Wątek nadmiernego opłakiwania zmarłych występuje u teologa przynajmniej dwa razy: w wersji rozbudowanej w homilii na XXII niedzielę zwykłą (czytanie Łk 8,49–56)²⁸ i w wersji bardziej lakonicznej w utworze rymowanym *Mertvyh ne plakati* (Nie płacz nad zmarłymi) w składzie poetyckiej encyklopedii rękopiśmiennej *Vertograd mnogocvetnyj* (powstałej w latach 1676–1680)²⁹. Wiersz Symeona sprawia wrażenie nie tylko samodzielnego utworu, lecz również mnemotechnicznego środka ułatwiającego zapamiętywanie poszczególnej treści, którą kaznodzieja mógłby wykorzystać w kazaniu pogrzebowym.

W wersji Symeona liczba punktów zredukowana była do pięciu, które uwzględniają siedem z dziesięciu argumentów Holcota w następującej kolejności: vult Deus, lex, liberat + obstatit, nec valet + immo nocet, surget. Bezpośrednim źródłem dla Symeona w obu wypadkach był *Concionum opus tripartitum* bawarskiego jezuita Matthiasa Fabera (ok. 1586–1653), który wzoruje homilię na XV niedzielę zwykłą na fragmencie z komentarza Holcota³⁰. Faber należał do grona ulubionych autorów Symeona: ślady jego dzieł da się spotkać zarówno w utworach poetyckich, jak i prozaicznych prawosławnego teologa.

PRZYKŁAD DRUGI: ‘PICTURA VERBALIS’

W tym wypadku chodzi o alegorię miłości albo przyjaźni w postaci tzw. werbalnego obrazka. Stanowi on XXVI „moralitas” dzieła *Moralizationum Historiarum sive moralium explicationum liber*, które w wydaniu dzieł Holcota z 1586 roku zamieszczone jest w aneksie do *In Librum Sapientiae*. Obrazek składa się z dwu części: z opisu słownego (z inskrypcją „Pictura amoris sive amicitiae”) i jego szczegółowej interpretacji.

Narrat Fulgentius in quodam libro de gestis Romanorum: Quod Romani verum amorem sive veram amicitiam hoc modo descriperunt, scilicet: Quod imago amoris vel amicitiae depicta erat instar iuuenis cuiusdam valde pulchri, induiti habitu viridi. Facies eius et caput discooperta erant sive nudata, et in fronte ipsius erat hoc scriptum: HYEMS ET AESTAS. Erat latus eius apertum, ita ut videretur cor, in quo scripta erant haec verba: LONGE ET PROPE. Et in fimbria vestimenti eius erat scriptum: MORS ET VITA. Similiter ista imago habebat pedes nudos, etc.

²⁸ SIMEON POLOCKIJ, *Obed duševnyj*, Moskva: Verchnââ tip., 1681, k. 399–400v.

²⁹ SIMEON POLOCKIJ, *Vertograd mnogocvetnyj*, red. A. Hippisley, L.I. Sazonova, t. II, Köln; Weimar; Wien: Böhlau Verlag, 1999, s. 300.

³⁰ M. FABER, *Concionum opus tripartitum*, pars II, Ingolstadii: typis Gregorii Haenlin, 1631, s. 937–938.

Sequitur mythologiae expositio.

Ista imago quae depicta erat ad similitudinem hominis iuuenis, in signum: Quod verus amor et sincera amicitia senescere non debet, et per consequens in necessitate non deficere, sed semper iuuenescere, et aequae stabilis esse in principio et in fine. Ista imago habebat caput, et faciem discooperatam, in signum: Quod verus amor et sincera amicitia non potest diu latere in corde, sed sese extendit in opere exterius: iuxta illud Gregorii: *Probatio dilectionis, est exhibitio operis*. Erant scripta, hyems et aestas: id est, aduersitas et prosperitas, in signum: Quod veri amici secreta cordis invicem debent intimare, et necessitates quaslibet alter alteri ostendere. Et ideo scriptum est in corde, longe et prope, in signum: Quod amicus tantundem diligendus est quando distat, ac si prope existeret. In fimbria scriptum erat, Mors et Vita, in signum: Quod uerus amor et amicus sincerus debet esse perseuerans non solum in vita praesenti, sed etiam in morte, quae per fimbriam designator. Item uestis uiridis indicat amicitiam semper debere esse recentem et suauem, nullaue temporis diuturnitate tepescentem, et instar hedere semper uirescere, etc. per omnia tempora et loca inseparabiliter amico adhaerere, etc.³¹

Holcot powoływał się na niezachowany utwór rzymskiego mitografa z przełomu wieków V i VI, Fulgencjusza (Fabiusa Planciadesa Fulgentiusa). W utworze tym miał się znajdować opis popularnego u Rzymian wyobrażenia miłości albo przyjaźni: w postaci pięknego młodzieńca z odsłoniętą twarzą i nagim torsem, z raną w klatce piersiowej, z napisem na czole „zima i lato”, na odsłoniętym sercu „daleko i blisko”, na brzegu sukni „śmierć i życie”.

Badacze teologicznej i kaznodziejskiej spuścizny Holcota jednoznacznie twierdzą, że chociaż dominikanin mógł się operać na jakichś sięgających czasów starożytnych pomysłach albo inspirować się konkretnymi przykładami współczesnej mu sztuki, jego werbalne obrazki nie miały określonych źródeł. Znaczy to, że Holcot nie miał przed oczyma (albo w pamięci) konkretnych obrazów, które opisywał. Werbalne obrazki powstawały od samego początku jako teksty, czyli wytwory wyłącznie literackie, postrzegane były przez Holcota jako swego rodzaju przykłady albo *exempla*, nie zaś jako wątek dla miniatury książkowej. Odwołanie się do Fulgencjusza (jak zresztą każde odwołanie się do prawdziwego lub rzekomego dorobku autorów starożytnych w tej epoce) miało istotną wartość dowodową, nadawało powagi i wiarygodności tym obrazkom³².

³¹R. HOLKOTH, *In Librum Sapientiae*, s. 731.

³²B. SMALLEY, *English Friars and Antiquity in the Early Fourteenth Century*, Oxford: Basil Blackwell, 1960, s. 165–182.

Przykład Holcota nie należał do odosobnionych; miał on zarówno poprzedników, jak i kontynuatorów. To zamiłowanie do werbalnych obrazków w środowisku angielskich mendikantów na przełomie wieków XIII i XIV związane było z odrodzeniem zainteresowania starożytnością: nie przez przypadek otoczenie Holcota zdobyło sobie sławę środowiska klasycyzującego³³. Słowne opisy nieistniejących w rzeczywistości obrazów układano jako mnemotechniczne środki ułatwiające kaznodziejom zapamiętywanie abstrakcyjnych pojęć, bo słowna wizualizacja czyniła je bardziej konkretnymi i namacalnymi; tego rodzaju werbalne opisy mogły również pełnić funkcję streszczenia lub zwięzłego planu kazania³⁴. W czasach wczesnonowożytnych funkcję lakonicznych summ kazań, postrzegalnego wcielenia teologicznych *loci* przejęły emblematy³⁵. Niemniej jednak werbalne obrazki nie poszły w zapomnienie i wciąż odgrywały ważną rolę między innymi w tworzonych przez jezuitów tekstach medytacyjno-kontemplacyjnych³⁶.

W czasach późniejszych Holcotowa *pictura verbalis* miłości albo przyjaźni nie była identyfikowana z imieniem dominikanina. Pierwsze próby wizualizacji tego obrazka podjęto nie później niż na początku XV wieku³⁷; od pierwotnej wersji Holcota różni je przynajmniej jeden szczegół: młodzieniec rozkłada ręce na boki, podczas gdy u dominikanina młodzieniec jedną ręką wskazuje na otwartą ranę klatki piersiowej.

Od XVI wieku *pictura verbalis* spotykana jest w różnych gatunkach literackich i w bardzo różnorodnych postaciach: zarówno w towarzystwie obrazka, jak i bez niego. Do najwcześniejszych przykładów połączenia obu części da się zaliczyć

³³J.T. SLOTEMAKER, J.C. WITT, *Robert Holcot*, s. 128, 130, 133–135, 234, 236; S. WENZEL, *The Classics in Late-Medieval Preaching*, w: *Medieval Antiquity*, red. A. Welkenhuysen, H. Braet, W. Verbeke, Leuven: Leuven University Press, 1995, s. 127, 143 i in.

³⁴K. RIVERS, *Writing the Memory of the Virtues and Vices in Johannes Sintram's (d.1450) 'Preaching Aids'*, w: *The Making of Memory in the Middle Ages*, red. L. Doležalová, Leiden; Boston: Brill, 2010, s. 40; J.T. SLOTEMAKER, J.C. WITT, *Robert Holcot*, s. 153–156, 160.

³⁵A. NOWICKA-STRUSKA, *Corpora artificialia — o inspiracjach emblematycznych, malarskich i architektonicznych w kaznodziejstwie pogrzebowym XVII wieku*, w: *Literatura i pamięć kultury. Studia ofiarowane Profesorowi Stefanowi Nieznanowskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. S. Baczewski, D. Chemperek, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004, s. 191–211; P.A. SERKOVA, *Ukraśeniâ, smysloobrazy, poučitel'nye figury: nemeckaâ èmblematika XVI–XVII vekov v kontekste izobrazitel'nogo iskusstva, poëtiki, blagočestiâ*, w: *Nauki o âzyke i tekste v Evrope XIV–XVI vekov*, Moskva: Delo, 2016, s. 541–566.

³⁶A. KAPUŚCIŃSKA, *Theatrum meditationis. Ignacjanizm i jezuityzm w duchowej i literackiej kulturze Pierwszej Rzeczypospolitej — źródła, inspiracje, idee*, w: *Drogi duchowe katolicyzmu polskiego XVII wieku*, red. A. Nowicka-Jeżowa, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2015, s. 149 i in.

³⁷B. ANTÓN, *La (vera) Amicitia en los emblemata (1596) de Denis Lebey de Batilly*, w: *Studia Classica et Emblematica caro magistro Francisco J. Talauera Esteso dicata*, red. V. Alfaro, V.E. Rodríguez, G. Senés, Zaragoza: Libros Pórtico, 2019, s. 156.

utwór o charakterze encyklopedycznym *Margarita Philosophica* mnicha z zakonu kartuzów Gregora Reischa (ok. 1467–1525)³⁸: jego opis słowny jest bardzo zbliżony do oryginału. Wiernie oddające treść obrazka Holcota wizualizacje występują w szeregu ulotek (*Flugschriften*) z terenów Niemiec³⁹, w poszczególnych zbiorach emblematycznych⁴⁰. Z czasem młodzieniec zmienia ubranie (z poszarpanego na eleganckie); mogła go zastąpić białogłowa⁴¹ albo grupa osób z młodzieńcem na czele. W XVII-wiecznych *Stammbüchern* z terenów Śląska obok młodzieńca malowano dwa drzewka — zielone i uschłe⁴².

Same opisy słowne werbalnego obrazka Holcota krążyły zarówno w bardzo zbliżonej do pierwotnej wersji formie⁴³, jak i w formie znacznie rozbudowanej, upiększonej licznymi cytatami z literatury starożytnej i dzieł teologicznych⁴⁴. Sięga do tej alegorii jezuita Nicolas Caussin (1583–1651) w swoich rozmaitych „copia rerum et verborum”, które zawierały ułożony tematycznie materiał egzemplifikacyjny⁴⁵; włącza ją w skład „symbola nuptialia” popularnego również poza granicami Rzeczypospolitej podręcznika *Orator extemporaneus* Michael Radau (1617–1687)⁴⁶.

W zbiorach emblematycznych bardziej charakterystyczna dla tego gatunku rymowana *subscriptio* zastępuje słowną interpretację Holcota. Zmienia się również *inscriptio*: podczas gdy w wersji pierwotnej dominikanina chodziło o „de amore ad proximum” (w wydaniu z 1586 roku przekształca się w „picturam amoris sive amicitiae”), w przeważającej większości przykładów, poczynając od XVI wieku, chodzi wyłącznie o „typus amicitiae”. Zdaniem badaczy, zastąpienie *amor* przez *amicitia* nastąpiło pod wpływem renesansowych wyobrażeń o przyjaźni⁴⁷.

³⁸ G. REISCH, *Margarita Philosophica*, Basilea: Furterius, 1508, s. N5v–N6.

³⁹ *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. Die Sammlung der Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel. Kommentierte Ausgabe*, Teil 1: *Ethika. Physica*, red. W. Harms, M. Schilling, Tübingen: Niemeyer, 1985, s. 44–48.

⁴⁰ J. T. DE BRY, *Emblemata Secularia*, Oppenheimii: Gallerus, 1611, s. 7.

⁴¹ B. ANTÓN, *La (vera) Amicitia en los emblemata*, s. 155.

⁴² P. OSZCZANOWSKI, J. GROMADZKI, *Theatrum vitae et mortis: grafika, rysunek i malarstwo książkowe na Śląsku w latach ok. 1550 – ok. 1650*, Wrocław: Muzeum Historyczne, 1995, ilustr. 331.

⁴³ P. FAGIUS, *Sententiae vere elegantes, piae, mireque*, Isnae in Algavia: s.n., 1541, s. 118; L. G. GYRALDUS, *De Deis gentium libri sive syntagmata 17.*, Lugduni: Iuncta, 1565, s. 52.

⁴⁴ P. REBUFFUS, *Privilegia Universitatum, collegiorum, scholasticorum, bibliopolarum, et omnium demum qui studiosis adiumento sunt*, Francofurti a. M.: Nikolaus Basse, 1585, s. 315–319.

⁴⁵ N. CAUSSIN, *De symbolica Aegyptiorum Sapientia*, Paris: sumptibus Romani de Beauuais, 1618, s. 74.

⁴⁶ M. RADAU, *Orator extemporaneus: seu, Artis oratoriae breviarium bipartitum*, Amstelodami: apud Jacobum a Meurs, 1661, s. 263–264.

⁴⁷ U. PFISTERER, *Lysippus und seine Freunde. Liebesgaben und Gedächtnis im Rom der Renaissance. Oder: Das erste Jahrhundert der Medaille*, Berlin: Akademischer Verlag, 2008, s. 268–269.

Werbalny obrazek Holcota występował również w XVII-wiecznym kaznodziejstwie prawosławnym — w *Przedmowie na ślub* w składzie dwóch *Trebników* lwowskich z 1644 i 1645 roku. Autor *Przedmowy* nie jest znany; mógł ją ułożyć biskup lwowski Arseniusz Żeliborski (1618–1662), którego nakładem ukazało się wydanie z 1645 roku. Księga liturgiczna drukowana jest w języku cerkiewno-słowiańskim; *Przedmowa* zaś (jak to było również w przypadku wileńskiego kazania modelowego na pogrzeb z 1621 roku) napisana jest prostą mową.

Werbalny obrazek zajmuje w *Przedmowie*⁴⁸ centralne miejsce. Swego rodzaju obramowanie tego fragmentu tworzą cytaty z Pisma Świętego. Słowa „Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali” (J 13,35) pełnią funkcję wprowadzenia, a „W trzech rzeczach upodobałem sobie, które są przyjemne Panu i ludziom: zgoda wśród braci, przyjaźń między sąsiadami oraz żona i mąż dobrze zgadzający się wzajemnie” (Syr 25,1–2) — podsumowania. Żeby nadać alegorii mniej świeckie zabarwienie, autor *Przedmowy* wprowadza w kontekście wykładu jeszcze jeden biblijny fragment — „Przyjaciel kocha w każdym czasie” (Prz 17,17). Zgodnie z omówioną wyżej tendencją do utożsamiania *amor* z *amicitia* nazywa werbalny obrazek alegorią miłości, ale w trakcie interpretacji używa określeń „przyjaciel” i „przyjaźń”.

Nie da się ustalić jednoznacznie, z jakich dokładnie źródeł korzystał autor *Przedmowy*. Zapewne nie było to któreś z wydań pracy Holcota, chociaż *Przedmowa* prawie dosłownie oddaje treść XXVI „moralitas” angielskiego dominikanina.

Można zaryzykować hipotezę, że korzystano z jakiegoś współczesnego źródła — na przykład z „amici picturam” w retoryce Radaua. Podstawą *Orator extemporaneus* były wykłady jezuitów w kolegium w Braniewie w latach 1641–1642. Karol Estreicher przypuszczał, że wersja drukowana tego dzieła ukazała się już w 1640 roku, kiedy Radau prowadził zajęcia z retoryki w Wilnie⁴⁹, ale na razie nie ma żadnych potwierdzeń tego założenia⁵⁰. Wykłady Radaua cieszyły się wielkim uznaniem, rozpowszechniane były w Rzeczypospolitej zarówno w wersji drukowanej (ukazała się już po wydaniu *Trebnika* lwowskiego), jak i w formie licznych skryptów i odpisów, były często cytowane w wykładach innych profesorów⁵¹. Autor *Przedmowy* mógł prawdopodobnie dysponować jednym z takich odpisów. Argumentem za tą możliwością jest kazanie na pogrzeb w składzie *Trebników* z 1644 i 1645 roku, gdzie znajdujemy szereg hieroglifi-

⁴⁸ *Evhologion, si est' Molitvoslov', ili Trebnik*, L'vov: tip. Żeliborskogo, 1645, k. 37–44.

⁴⁹ K. ESTREICHER, *Bibliografia polska*, t. XXVI, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1913, s. 24.

⁵⁰ Nie notuje tego wydania również katalog: J. TRYPUĆKO, *Katalog księgozbioru Kolegium Jezuitów w Braniewie zachowanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali*, t. 2, red. M. Spandowski, S. Szyller, Warszawa: Biblioteka Narodowa — Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek, 2007.

⁵¹ E. ULČINAITE, *Teoria retoryczna w Polsce i na Litwie w XVII wieku. Próba rekonstrukcji schematu retorycznego*, Warszawa — Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984, s. 27.

ków, czyli przykładów-symboli obecnych również w *Orator extemporaneus* Radaua. Zdaniem badaczy na tle innych XVII-wiecznych wydań retorycznych jezuita mocniej niż inni kładł akcent na *symbola nuptialia* i przystosowanych do kazań i oracyj pogrzebowych *hieroglyphica et symbola*⁵². Może właśnie ta cecha jego podręcznika zwróciła uwagę autorów prawosławnych.

UWAGI KOŃCOWE

Przeanalizowane wyżej fragmenty z *In Librum Sapientiae* i *Moralizationum Historiarum* stanowią bardzo ciekawy przykład rozprzestrzeniania się spuścizny Holcota w postaci anonimowej. Popularność angielskiego dominikanina sprawiła, że poszczególne teksty straciły związek z ich twórcą i autorstwo Holcota z czasem poszło w zapomnienie. Przez umieszczanie fragmentów z *In Librum Sapientiae* i *Moralizationum Historiarum* w nowym kontekście autorzy wczesnonowożytni nadawali im nowe znaczenia, inaczej je aktualizując i w pewien sposób dokonując tym samym ich reinterpretacji.

Do XVII-wiecznego piśmiennictwa prawosławnego Holcot zawędrował za pośrednictwem różnych źródeł o proveniencji zachodniej, czyli prawosławni znali fragmenty dzieł angielskiego dominikanina zawsze z drugiej ręki. Na razie nie udało się odnaleźć śladów obecności sygnowanych imieniem Holcota prac w bibliotekach monasteryjnych i zbiorach prywatnych duchownych prawosławnych, ani w Rzeczypospolitej, ani w Państwie Moskiewskim.

Sięganie do Holcota 'anonimowego' odbywało się w ramach szerokich procesów oddziaływania piśmiennictwa łacińskiego — zarówno świeckiego, jak też religijnego — na wczesnonowożytną tradycję prawosławną. Teksty o pochodzeniu zachodnim były źródłem inspiracji, naśladowania i *exempla*, tłumaczono je fragmentarycznie lub w całości; w języku cerkiewnosłowiańskim albo o wiele częściej w tzw. prostej mowie zadomawiały się one na innym gruncie konfesyjnym i kulturowym. Holcot należy tu do wielu autorów (w tym — polskich autorów dominikańskich⁵³), którzy w mniejszym lub większym stopniu wpłynęli na piśmiennictwo prawosławne, ale pozostali anonimowi.

⁵²M. GÓRSKA, *Hieroglifyk w teorii Rzeczypospolitej (XVII–XVIII wieku). Zarys problematyki*, „Terminus”, 14 (2012), 25, s. 113.

⁵³M.A KORZO, *Dzieła Mikołaja z Mościsk OP i teologów zachodnich źródłem pierwszego 'manualu' dla spowiedników w języku cerkiewnosłowiańskim*, „Przegląd Tomistyczny”, XVIII, 2012, s. 241–254.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- ANDROZZI F., *Piae Meditationes sive Considerationes de frequentanda communione*, Coloniae Agrippinae: sumptibus Petri Henningi, 1612.
- ANTONINUS FLORENTINUS, *Summa Theologica*, pars I, Veronae: ex typographia Seminarii, Augustinus Carattonis, 1740.
- BRY J.T. DE, *Emblemata Secularia*, wyd. 2, Oppenheimii: Gallerus, 1611.
- CAUSSIN N., *De symbolica Aegyptiorum Sapientia*, Paris: sumptibus Romani de Beauuais, 1618.
- CIBO GHISI I., *Pompa funebre distincta in cinque dialogi*, Fermo: appresso gl'heredi di Sertorio de' Monti et Giouanni Bonibello, 1597.
- Evhologion, si est' Molitvoslov', ili Trebnik*, L'vov: tip. Želiborskogo, 1645.
- FABER M., *Concionum opus tripartitum*, pars II, Ingolstadii: typis Gregorii Haenlin, 1631.
- FAGIUS P., *Sententiae vere elegantes, piae, mireque*, Isnae in Algavia: s.n., 1541.
- [GROCHOWSKI S.], *Scieszka pobożnego Chrześcianina. To iest, Nauki y przestrogi co potrzebnieysze, na poratowanie wszystkich zbawienia pragnących*, Kraków: drukarnia Mikołaja Loba, 1608.
- GYRALDUS L.G., *De Deis gentium libri sive syntagmata 17*, Lugduni: Iuncta, 1565.
- HOLKOTH R., *In Librum Sapientiae Regis Salomonis Praelectiones CCXIII*, Basiliae: [Sebastian Henricpetri], 1586.
- JEAN GERSON, *Tractatus de consolatione in mortem amicorum*, w: tenże, *Opera Omnia*, t. 3, Antverpiae: sumptibus Societatis, 1706, kol. 345–353.
- LAUDAŃSKI W., *Kazanie przy pogrzebie Wielmożnego Pana Jego Mości Pana Alexandra Gołowczyńskiego*, Wilno: drukarnia Mamoniczów, 1617.
- MEFFRET VON MEISSEN, *Sermonum Verbi Dei, quos vulgo Hortulus Reginae appellantur. De tempore, pars aestivalis*, Monachii: Henricus, 1610.
- NICOLAUS DE PLOVE, *Sermones super evangelia dominicalia*, Coloniae: apud Joannem Crithium, 1613.
- PONTANUS G.B., *Armatura Dei, in qua belli tempore concionatoribus ad faciendum verba tam militi, quam populo diversa et copiosa subministratur materia*, Moguntiae: excudebat Balthasar Lippius, 1608.
- PONTANUS G.B., *Incineratio Mortalium, hoc est, Conciones Funebres*, Coloniae Agrippinae: sumptibus Antonii Hierati, 1611.
- RADAU M., *Orator extemporaneus: seu, Artis oratoriae breuiarium bipartitum*, Amstelodami: apud Jacobum à Meurs, 1661.
- REBUFFUS P., *Privilegia Universitatum, collegiorum, scholasticorum, bibliopolarum, et omnium demum qui studiosis adiumento sunt*, Francofurti a. M.: Nikolaus Basse, 1585.

- REISCH G., *Margarita Philosophica*, Basilea: Furterius, 1508.
- ROYAERDS J., *Homiliae in Evangelia Dominicalia, pars aestivalis*, t. II, Lugduni: apud Gulielmum Rovillum, 1573.
- SIMEON POLOCKIJ, *Obed duševnyj*, Moskva: Verhnââ tip., 1681.
- SIMEON POLOCKIJ, *Vertograd mnogocvetnyj*, red. A. Hippisley, L.I. Sazonova, t. II, Köln; Weimar; Wien: Böhlau Verlag, 1999.
- Trebnik, sireč' Molitovnik*, Wilno: Bratskaâ tip., 1621.
- TYMPE M., *Leich: trost: und Busspredigen, auch Anweisung wie dieselbigen in Ausslegung Sonn: und Feyrtäg: Evangelien gebraucht werden können*, Münster in Westphalen: durch Lamberten Raesfeld, 1613.
- VERON F., *Manuale Sodalitatis Beatae Mariae Virginis*, Atrebat: ex officina Guilielmi Riverij, 1612.
- WIMPFELING J., *Elegantiae maiores: rethorica eiusdem pueris utilissima*, Lipsiae: in aedibus Valentini Schumanni, 1521.
- [WYSOCKI SZ.], *Skarbnica duchowna rozmaite książeczki nabożne z drogimi naukami w sobie zamykająca*, Wilno: s.n., 1600.

Opracowania

- ANTÓN B., *La (vera) Amicitia en los emblemata (1596) de Denis Lebey de Batilly*, w: *Studia Classica et Emblematica caro magistro Francisco J. Talauera Esteso dicata*, red. V. Alfaro, V.E. Rodríguez, G. Senés, Zaragoza: Libros Pórtico, 2019, s. 107–157.
- BARŁOWSKA M., *Swada i milczenie. Zbiory oratorskie XVII–XVIII wieku — prolegomena filologiczne*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
- CARTLIDGE N., *Ripples on the Water?: The Acoustics of Geoffrey Chaucer's „House of Fame” and the Influence of Robert Holcot*, „Studies in the Age of Chaucer”, 39 (2017), s. 57–98.
- Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. Die Sammlung der Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel. Kommentierte Ausgabe*, Teil 1: *Ethika. Physica*, red. W. Harms, M. Schilling, Tübingen: Niemeyer, 1985.
- ESTREICHER K., *Bibliografia polska*, t. XXVI, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1913.
- GÓRSKA M., *Hieroglifik w teorii Rzeczypospolitej (XVII–XVIII wieku). Zarys problematyki*, „Terminus”, 14 (2012), 25, s. 15–46.
- GRZYBOWSKA L., *Echa lektury dzieł Roberta Holcota w kazaniach Mikołaja z Błonia. Przyczynek do rozważań o późnośredniowiecznych ‘modi legendi’*, w: *Kaznodziejstwo średniowieczne — Polska na tle Europy. Teksty, atrybucje, audytorium*, red. K. Bracha, A. Dąbrówka, Warszawa: DiG, 2014, s. 125–140.
- HOFFMANN F., *Die Theologische Methode des Oxforder Dominikanerlehrers Robert Holcot*, Münster: Verlag Aschendorff, 1971.
- KAPUŚCIŃSKA A., *Theatrum meditationis. Ignacjanizm i jezuityzm w duchowej i literackiej kulturze Pierwszej Rzeczypospolitej — źródła, inspiracje, idee*, w: *Drogi duchowe*

- katolicyzmu polskiego XVII wieku*, red. A. Nowicka-Jeżowa, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2015, s. 119–229.
- KORZO M.A., *Dzieła Mikołaja z Mościsk OP i teologów zachodnich źródłem pierwszego 'manualu' dla spowiedników w języku cerkiewnosłowiańskim*, „Przegląd Tomistyczny”, XVIII, 2012, s. 241–254.
- KORZO M.A., *Wzory kazań w składzie agend. Przyczynek do reformy katolickiej w Rzeczypospolitej drugiej połowy XVI wieku*, w: *Z historii kultury staropolskiej. Studia ofiarowane Urszuli Augustyniak*, red. A. Bartoszewicz, A. Karpiński, M. Ptaszyński, A. Zakrzewski, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2020, s. 235–244.
- NOWICKA-STRUSKA A., *Corpora artificialia — o inspiracjach emblematycznych, malarskich i architektonicznych w kaznodziejstwie pogrzebowym XVII wieku*, w: *Literatura i pamięć kultury. Studia ofiarowane Profesorowi Stefanowi Nieznanowskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. S. Baczewski, D. Chemperek, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004, s. 191–211.
- O'MARA PH.F., *Holcot and the 'Pearl'-Poet*, „The Chaucer Review”, 27 (1992), s. 97–106.
- OSZCZANOWSKI P., GROMADZKI J., *Theatrum vitae et mortis: grafika, rysunek i malarstwo książkowe na Śląsku w latach ok. 1550 – ok. 1650*, Wrocław: Muzeum Historyczne, 1995.
- PFISTERER U., *Lysippus und seine Freunde. Liebesgaben und Gedächtnis im Rom der Renaissance. Oder: Das erste Jahrhundert der Medaille*, Berlin: Akademischer Verlag, 2008.
- RIVERS K., *Writing the Memory of the Virtues and Vices in Johannes Sintram's (d.1450) 'Preaching Aids'*, in: *The Making of Memory in the Middle Ages*, red. L. Doležalová, Leiden; Boston: Brill, 2010.
- S.A., *Robert Holcot*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd. 8, Freiburg: Herder Verlag, 1963, Col. 1339–1340.
- SCHRÖDER B.-J., *Materia*, w: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, red. G. Ueding, Bd. 5, Tübingen: Niemeyer, 2001, kol. 990–996.
- SERKOVA P.A., *Ukrašeníâ, smysloobrazy, poučitel'nye figury: nemeckââ èmblematika XVI–XVII vekov v kontekste izobrazitel'nogo iskusstva, poëtiki, blagočestîâ*, w: *Nauki o âzyke i tekste v Evrope XIV–XVI vekov*, Moskva: Delo, 2016, s. 541–566.
- SLOTEMAKER J.T., WITT J.C., *Robert Holcot*, Oxford: Oxford University Press, 2016.
- SMALLEY B., *English Friars and Antiquity in the Early Fourteenth Century*, Oxford: Basil Blackwell, 1960.
- SOBOLEVSKIJ A.I., *Perevodnaâ literature Moskovskoj Rusi XIV–XVII vekov. Bibliograficeskie materialy*, S.-Petersburg: tip. Imperatorskoj Akademii Nauk, 1903.
- TRYPUĆKO J., *Katalog księgozbioru Kolegium Jezuitów w Braniewie zachowanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali*, t. 2, red. M. Spandowski, S. Szyller, Warszawa: Biblioteka Narodowa; Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek, 2007.

- ULĆINAITÉ E., *Teoria retoryczna w Polsce i na Litwie w XVII wieku. Próba rekonstrukcji schematu retorycznego*, Warszawa – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984.
- WENZEL S., *The Classics in Late-Medieval Preaching*, w: *Medieval Antiquity*, red. A. Welkenhuysen, H. Braet, W. Verbeke, Leuven: Leuven University Press, 1995, s. 127–143.
- WENZEL S., *Latin Sermon Collections from Later Medieval England. Orthodox Preaching in the Age of Wyclif*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

HOLCOT ‘ANONIMOUS’ THAT IS, THE HERITAGE OF ROBERT HOLCOT OP (CA. 1290–1349) IN THE 17TH-CENTURY ORTHODOX LITERATURE: TWO CASES

S U M M A R Y

The given study focuses on two cases of how excerpts from Robert Holcot’s OP (ca.1290–1349) works (*In Librum Sapientiae* and *Moralizationum Historiarum*) spread in the 17th-century Orthodox literary. The English Dominican was one of the most prominent theologians and intellectuals of his time, belonging to the group of the so-called “classicizing friars” (Beryl Smalley). Fragments of Holcot’s works were known mostly ‘second hand’ in early modern times, their authorship having been forgotten. In this anonymous form, Holcot’s texts also reached adherents of the Orthodox Church — both in the Polish-Lithuanian Commonwealth and in Russia. The article analyzes an example of a funeral sample-sermon (from the Orthodox *Ritual*, Vilnius 1621), a sermon and a poem of Simeon of Polotsk (*Obed duševnyj*, Moscow 1681; *Verograd mnogocvetnyj*, 1676–1680) based on Holcot’s ten arguments against excessive mourning for the dead, and the transformation of Holcot’s ‘verbal picture’ *Picturam amoris sive amicitiae* in a sermon on marriage (*Ritual*, Lviv 1644 and 1645).

KEYWORDS: Robert Holcot, commentary on the *Book of Wisdom of Solomon*, preaching, mnemotechnics, *consolatio*, ‘verbal pictures’, 17th-century Orthodox literature

SŁOWA KLUCZE: Robert Holcot, komentarz do *Księgi Mądrości*, kaznodziejstwo, mnemotechnika, *consolatio*, ‘werbalny obrazek’, XVII-wieczne piśmiennictwo prawosławne